

УДК [780.8:780.64]:78.02

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2025-1-20>

КОНЦЕРТМЕЙСТЕР У КЛАСІ ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Цюлюпа Наталія Леонідівна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри естрадної музики
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0001-7063-420x
e-mail: Ntsiulipa@ukr.net

Цюлюпа Степан Данилович

кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри духових та ударних інструментів
Рівненського державного гуманітарного університету
заслужений діяч мистецтв України
ORCID ID: 0000-0002-1555-0836
e-mail: tsiuliupya@ukr.net

У статті досліджується роль концертмейстера в класі духових інструментів та шляхи вдосконалення його професійної майстерності, зокрема через інноваційні підходи до навчального процесу в умовах змішаної форми навчання. Особливу увагу приділяється технічним, художнім і психологічним аспектам співпраці концертмейстера з духовиками, а також важливості взаємодії з викладачем і студентом, глибокому розумінню репертуару, стилістичних особливостей і принципів інтерпретації творів для духових інструментів.

У роботі визначено ключові компетенції, необхідні для успішної діяльності концертмейстера: висока технічна підготовка, адаптивність до різних виконавських манер, навички ансамблевої гри та здатність реагувати на зміни під час виконання. Особливо наголошено на психологічних аспектах, зокрема створенні комфортної атмосфери на заняттях і концертах, що сприяє творчому розвитку студентів.

Особливу увагу приділено інноваційній діяльності концертмейстерів під час адаптації до онлайн-та змішаних форм навчання, зокрема використанню цифрових платформ для репетицій, синхронного музикування та роботи над ансамблевою взаємодією в умовах технічних викликів. Розглянуто роль концертмейстера у підготовці студентів до конкурсів і концертних виступів, де не тільки технічна майстерність, а й сценічна впевненість є ключовими.

Стаття також подає практичні рекомендації для вдосконалення виконавської майстерності концертмейстерів, акцентуючи їхню ключову роль як невід'ємної частини освітнього процесу в класі духових інструментів.

Ключові слова: концертмейстер, духові інструменти, професійна майстерність, ансамблева взаємодія, інтерпретація, музичний супровід.

CONCERTMASTER IN THE WIND INSTRUMENTS CLASS: WAYS OF IMPROVING PROFESSIONAL SKILL

Natalia Tsiuliupa

Rivne State University of the Humanities

Stepan Tsiuliupa

Rivne State University of the Humanities

This article examines the role of the concertmaster in the wind instruments class, highlighting key strategies for enhancing professional skills in this multifaceted and demanding discipline. The concertmaster serves as an integral link between the soloist and the orchestra, requiring not only technical excellence but also deep interpretative abilities, adaptability, and collaborative expertise. The study underscores the importance of a systematic approach to skill development that combines technical mastery with artistic sensitivity and pedagogical competence.

The research delves into the historical and contemporary roles of the concertmaster, analyzing how this position has evolved in relation to the specific needs of wind instrument pedagogy. A significant focus is placed on the concertmaster's responsibility to adapt to the diverse repertoire of wind instruments, each with its unique technical and tonal challenges. This requires a profound understanding of wind instrument characteristics, from dynamics and articulation to phrasing and stylistic nuances.

To improve professional competence, the article emphasizes the necessity of continuous professional development through practice, self-analysis, and participation in masterclasses. Special attention is given to strategies for effective rehearsal techniques, collaborative interpretation, and fostering a productive working relationship with both students and instructors. The research highlights the value of attending performances, studying recordings, and engaging in interdisciplinary learning to broaden one's artistic perspective.

The paper also explores the psychological and emotional aspects of the concertmaster's role, addressing stress management, stage presence, and the ability to provide constructive feedback. It identifies mentorship as a cornerstone of professional growth, advocating for a collaborative environment where concertmasters and students can exchange insights and inspire mutual improvement.

In conclusion, the article provides a comprehensive overview of the concertmaster's pivotal role in the wind instruments class, offering actionable strategies to enhance their professional artistry and elevate the overall standard of performance and pedagogy in this field.

Key words: concertmaster, wind instruments, professional skill, ensemble interaction, interpretation, musical accompaniment.

Постановка проблеми. Сучасні виклики у сфері музичної освіти та виконавства, зокрема зміни в навчальному процесі, спричинені пандемією та повномасштабною війною, вимагають підвищення професійного рівня концертмейстерів, які працюють із виконавцями на духових інструментах. Концертмейстер відіграє ключову роль у технічній підготовці студентів, розвитку їхньої музичної виразності та забезпеченні ансамблевої узгодженості. Однак існуючі методичні підходи потребують оновлення з урахуванням сучасних умов, зокрема комбінованого формату навчання, що поєднує дистанційні та очні заняття.

Особливої уваги заслуговує багатоаспектна роль концертмейстера, який виступає не лише акомпаніатором, а й інтерпретатором, наставником та організатором ансамблевої взаємодії. Водночас питання професійного розвитку концертмейстерів у класі духових інструментів залишаються недостатньо висвітленими, що ускладнює формування ефективних методичних підходів.

Додаткові труднощі викликає необхідність швидкої адаптації до різнопланового репертуару, який містить складні технічні та стилістичні особливості. Відсутність систематизованих методичних рекомендацій, недостатня увага до спеціалізованих навичок, таких як читання з аркуша чи керування репетиційним процесом, а також психологічна підготовка концертмейстера створюють значні виклики у професійній діяльності.

З огляду на сучасні тенденції у музичній освіті та виконавстві, необхідно інтегрувати новітні педагогічні технології, міждисциплінарний підхід і цифрові ресурси для вдосконалення професійної майстерності концертмейстерів. Таким чином, актуальним є розроблення комплексних методів, які сприятимуть підвищенню ефективності їхньої роботи у класі духових інструментів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

Значний внесок у вивчення формування концертмейстерської майстерності зробили такі дослідники, як К. Виноградова, О. Канкарович, М. Смирнов, М. Моїсєєва, О. Люблінський, Д. Науказ, Г. Сибірякова, В. Пустовіт. Проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів-піаністів висвітлено в працях А. Верхолаза, О. Готліба, Р. Давидяна, Т. Карнаухової, Н. Козіної, Г. Падалки, О. Щолокової та інших. Питання формування концертмейстерської компетентності та емпатії активно досліджуються сучасними науковцями, серед яких Е. Алієва, Т. Карпенко, М. Печенюк, С. Сергієнко, О. Штефан та інші. Актуальність та значущість цієї теми спонукали нас до написання даної публікації.

Метою статті є дослідження шляхів вдосконалення професійної майстерності концертмейстерів у класі духових інструментів, зокрема розвитку технічних, ансамблевих та інтерпретаційних навичок, а також аналіз інноваційних методів підготовки в умовах змішаної та дистанційної форм навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Концертмейстер відіграє важливу роль у системі музичної освіти та виконавської практики. Його функція виходить за межі простого акомпанування, охоплюючи створення ансамблевої єдності, підтримку інтерпретаційної цілісності та сприяння розвитку виконавських навичок студентів. Як центральна фігура між солістом і репертуаром, концертмейстер відповідає за координацію та адаптацію музичного матеріалу відповідно до технічних і виразних вимог.

Взаємодія концертмейстера з солістом є тонким мистецтвом, що потребує індивідуального підходу, особливо у співпраці з виконавцями на духових інструментах. Одним із ключових завдань є орга-

нічне поєднання звучання фортепіано з тембром соліста, що вимагає ретельного врахування особливостей динаміки, артикуляції та виконавської техніки духових інструментів. Робота з такими інструментами, як труба, флейта чи кларнет, передбачає не лише розуміння їхньої акустичної природи, а й специфіки виконавського апарату. Це безпосередньо впливає на побудову музичних фраз і вимагає від концертмейстера не лише високої слухової чутливості, а й інтуїтивного відчуття музичної форми твору (Скляров, 2002).

Мистецтво акомпанементу вимагає детального врахування особливостей кожного музичного інструмента. Співпраця концертмейстера з виконавцями на духових є особливо складною через тембральну специфіку, динамічні можливості та технічні особливості цих інструментів. Основним виконавським завданням є гармонійне поєднання фортепіано з інструментом соліста, що потребує від концертмейстера високої слухової чутливості та професійної майстерності.

Кожен духовий інструмент має характерні риси, які визначають особливості ансамблевої взаємодії. Для флейти важливим є легкий і прозорий акомпанемент, який підкреслює її ніжний тембр. Кларнет вирізняється широким динамічним діапазоном і гнучкістю звучання, тому концертмейстер має особливо ретельно контролювати динамічний баланс. У випадку з трубою, яка відзначається потужним і яскравим звучанням, необхідно слідкувати за рівновагою між нею та фортепіанною партією, аби акомпанемент залишався підтримкою, а не вступав у конкуренцію із партією соліста.

Окремої уваги потребує врахування природних пауз для дихання, притаманних духовим інструментам. Ці паузи формують структуру фразування, і концертмейстер повинен інтуїтивно відчувати ці моменти, гармонійно вплітаючи їх у загальний музичний малюнок. Баланс звучання є одним із найважливіших аспектів у роботі концертмейстера. Завдання концертмейстера – адаптувати динаміку так, щоб фортепіано органічно підтримувало соло, залишаючи його в центрі уваги слухача. Це особливо актуально під час роботи з інструментами із м'якшим звуковим потенціалом, такими як гобой, труба чи валторна. Взаєморозуміння між концертмейстером і солістом є вирішальним фактором успішного виконання. Концертмейстер повинен не лише технічно підтримувати соліста, але й тонко відчувати його художній задум, швидко реагувати на інтерпретаційні нюанси та сприяти створенню цілісного й емоційно виразного музичного образу (Молчанова, 2013).

Співпраця концертмейстера з солістом-інструменталістом є основою злагодженого ансамблю, що вимагає від обох виконавців високого рівня

професіоналізму, творчої гнучкості та чутливості до індивідуальних особливостей партнера. Кожен соліст має свої художні уподобання та стиль виконання, тому концертмейстер повинен не лише технічно підтримувати партнера, а й уважно пристосовувати свою гру відповідно до його музичного бачення.

Процес підготовки до виконання включає глибоке вивчення музичного твору, розуміння його структури та характеру. Це дає можливість концертмейстеру створити супровід, що органічно доповнює соло, враховуючи важливі нюанси, такі як штрихи, динаміка, темп, артикуляція, агогіка, що допомагає підкреслити виразність виконання. Увага до таких деталей дозволяє створити збалансоване звучання, яке підтримує соліста та покращує сприйняття виконання музичного твору.

Здатність концертмейстера реагувати на зміни під час виконання є одним із найважливіших аспектів. Концертмейстер має інтуїтивно відчувати художні задуми соліста, що допомагає йому швидко реагувати на зміни у характері виконання, зберігаючи цілісність музичного образу. Ця здатність до тонкої адаптації і підтримки є основою успішної співпраці.

У процесі інтерпретації соліст може варіювати темп, динаміку або акценти в залежності від емоційного стану, і концертмейстер має миттєво підлаштуватися під ці зміни. Це потребує від нього не лише високої технічної підготовки, а й тонкого слуху та чутливості до музичних нюансів та агогіки.

Творчий діалог між концертмейстером і солістом є запорукою успіху спільного виконання. Тільки при тісній співпраці, де кожен виконавець відкриває для себе нові аспекти музики, можна досягти глибокої художньої виразності. Це не просто механічне відтворення партій, а глибокий взаємний обмін ідеями, де кожна нота й фраза наповнені змістом. Не менш важливою є атмосфера довіри та взаємної поваги між музикантами. Вільне обговорення інтерпретаційних ідей, пропозицій щодо фразування та динаміки дозволяє знаходити оптимальні рішення, які підкреслюють емоційний зміст твору (Повзун, 2009).

Також не можна забувати про вплив акустичних умов на виконання. Концертмейстер повинен враховувати особливості звукового простору зали, коригуючи свою гру так, щоб фортепіанний супровід не нівелював звучання інструменту соліста, водночас зберігаючи виразність і гармонійність.

Отже, ефективна співпраця концертмейстера і соліста є результатом поєднання технічної майстерності, чутливості та взаємного розуміння. Успішне виконання можливе, коли музиканти працюють разом, створюючи єдиний музичний образ, що передає глибокі емоції і захоплює слухачів.

Робота концертмейстера з солістом-духовиком полягає не лише в технічному забезпеченні

виконання, але й у створенні особливого зв'язку між виконавцями та аудиторією. Концертмейстер виступає як посередник, що допомагає донести до публіки емоційний зміст і виразність музики, адже саме він сприяє гармонійному поєднанню двох інструментів, формуючи спільний музичний образ. У цьому контексті важлива не тільки майстерність гри, але й здатність до глибокого інтерпретаційного спілкування з солістом, яке дозволяє створити справжнє музичне переживання.

Під час репетицій концертмейстер бере активну участь у творчому процесі, що передбачає не лише технічну підтримку, а й готовність до взаємодії з солістом на емоційному рівні. Відкритість до нових ідей і взаєморозуміння допомагають створити виконання, яке вражає слухачів не лише точністю, а й глибиною емоційного вираження, формуючи унікальний художній результат.

Вступи у партії фортепіано відіграють важливу роль у формуванні настрою та емоційного тону твору, визначаючи його характер і підкреслюючи основні ідеї. Вони не лише налаштовують виконавця на подальшу гру, а й готують слухача до сприйняття музичного змісту. Часто вступ використовується для створення певної атмосфери, розкриваючи ключові риси твору, його тематику або емоційний стан.

Концертмейстер, виконуючи вступ, має не просто технічно бездоганно відтворити фортепіанну партію, а й інтерпретувати її так, щоб вона органічно вписувалася в загальний задум. Вдало зіграний початок стає містком між частинами твору, посилюючи його цілісність. Він допомагає виконавцю встановити зв'язок із слухачем та налаштувати його ще до початку основного викладу музичного матеріалу.

Фортепіанні програші відіграють важливу роль в ансамблевому виконанні, даючи солісту змогу перепочити, відновити сили та зосередитися на наступному етапі. У цей момент концертмейстер може розвинути музичну ідею, зберігаючи єдність твору, тоді як соліст готується до подальшого викладу матеріалу. Програші не лише створюють простір для відпочинку, а й формують музичний контекст, налаштовуючи слухача на наступний розділ твору. Вони слугують своєрідною паузою, що підтримує динамічну та емоційну рівновагу, водночас даючи солісту можливість глибше зануритися в подальший розвиток музичної думки.

Іноді концертмейстеру доводиться вносити купюри у фортепіанну партію, особливо під час учбових концертів або скорочених виступів. Це стосується передусім творів великої форми, коли необхідно виконати лише окремі частини концерту чи сонати. Купюри слід виконувати так, щоб не порушити логіку розвитку та емоційну цілісність твору. Концертмейстер має уважно ставитися до його структури, забезпечуючи плавні

переходи та зберігаючи загальну єдність. Внесені зміни не повинні порушувати природні зв'язки між частинами, аби слухач не відчув їхньої відсутності, а музичний потік залишався виразним і органічним.

Роль концертмейстера у визначенні темпу та ритму є надзвичайно важливою, особливо під час виступів соліста, коли можуть виникати труднощі в виконанні. Концертмейстер повинен бути уважним до виконання соліста, підтримуючи його, не нав'язуючи власну інтерпретацію. Важливо, щоб він допомагав солісту виразити його музичні ідеї, створюючи при цьому відчуття стабільності та єдності в загальному виконанні. Це особливо критично під час концертних виступів, коли соліст може відхилитися від заданого темпу через стрес чи технічні труднощі. Концертмейстер має бути готовий до швидкої адаптації, допомагаючи солісту повернутися до темпу та зберегти емоційну і технічну цілісність виконання. У таких випадках важливо зберігати спокій, не поспішати підганяти соліста чи різко змінювати темп. Завдання концертмейстера – слідувати за солістом, навіть якщо той збивається, і допомагати відновити ритм, створюючи умови для нормального виступу. Ця взаємодія вимагає чутливості та адаптивності з боку концертмейстера, який повинен підтримувати соліста не лише технічно, а й емоційно, забезпечуючи йому комфорт на сцені.

Під час виступів часто виникають ситуації, коли соліст зупиняється або помилково пропускає частину твору. Ці непередбачувані моменти можуть бути стресовими, але концертмейстер відіграє ключову роль у мінімізації їхнього впливу на загальне враження від виконання. Зазвичай досвідчений концертмейстер миттєво адаптується до змін, знаходячи такі музичні рішення, які роблять ці помилки непомітними для слухача. Наприкінці виступу важливо, щоб концертмейстер і соліст спільно завершили твір, надаючи виконанню професійну завершеність, що не залишає слухачам жодних сумнівів у високій майстерності обох музикантів. (Повзун, 2009).

Безперечно, розвиток навичок читання з листа є ключовим аспектом професійної підготовки концертмейстера, оскільки забезпечує ефективну роботу з різноманітним репертуаром та адаптацію до умов ансамблевого виконання. Ці навички важливі як для швидкого засвоєння нових творів, так і для надійної підтримки соліста під час виступів, репетицій і концертів.

Один із центральних аспектів цього процесу – поступове формування внутрішнього слуху, здатності сприймати музику не лише через нотний запис, а й через її уявне звучання. Це дозволяє концертмейстеру передбачати музичний розвиток і швидко орієнтуватися в новому матеріалі, що є основою впевненого читання з аркушу.

Важливим є також автоматизація технічних рухів і пальцевих комбінацій, що сприяє зниженню когнітивного навантаження під час виконання складних творів. Водночас необхідно зберігати увагу на загальній музичній структурі, орієнтуючись на графічні контури нотного тексту, що покращує швидкість і точність зчитування. До цього процесу належить постійне вдосконалення технічних аспектів, зокрема артикуляції, легато, тремоло, що дозволяє концертмейстеру зосередитися на музичному змісті без зайвих затримок на складних технічних моментах.

Для ефективного читання з листа важливе попереднє ознайомлення з нотним текстом, що дає змогу швидко визначити основні музичні структури, теми та гармонічні послідовності. Це допомагає зберігати цілісність виконання та легко адаптуватися до змін темпу чи динаміки. У випадках, коли партія концертмейстера є технічно складною, необхідно вміти оперативно пристосовуватися, підтримуючи ансамблеву єдність із солістом.

Окрім технічних аспектів, важливу роль відіграють емоційна чутливість і виразність. Концертмейстер повинен не лише точно зчитувати нотний текст, а й передавати нюанси динаміки, темпу та фразування, які розкривають художню ідею твору. Це вимагає добре розвинутого музичного слуху, здатності гнучко реагувати на музичні імпульси партнера й водночас формувати власне інтерпретаційне бачення.

Змішана форма навчання, яка поєднує традиційні та онлайн-методи, стала серйозним викликом для концертмейстерів у класі духових інструментів, особливо в періоді пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення росії в Україну. В цих умовах вони були змушені розробити низку інноваційних підходів для підтримки ефективності навчального процесу. Використання цифрових технологій стало ключовим елементом адаптації: концертмейстери працювали з платформами Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, записували фортепіанні партії та надсилали їх студентам у форматах аудіо та відеофайлів, що сприяло їх самостійній роботі над ансамблевим

звучанням. Під час воєнного стану додалися нові труднощі: перебої з електроенергією та зв'язком спонукали до пошуку альтернативних рішень: записані супроводи, мобільні додатки, офлайн-методи роботи. Важливим аспектом стала й психологічна підтримка студентів, адже концертмейстер виконував не лише музичну, а й мотиваційну та комунікаційну функцію. Запроваджені в кризових умовах інновації не лише допомогли зберегти якість навчання, а й сприяли розвитку нових підходів у концертмейстерській практиці.

Висновки. Роль концертмейстера в класі духових інструментів є складною і багатогранною, включаючи технічну майстерність, адаптацію до репертуару та співпрацю з солістами. Важливим аспектом є ансамблева взаємодія, психологічна чутливість та гармонійність виконання. В умовах сучасних викликів, таких як пандемія та війна, змішана форма навчання ставить нові завдання перед концертмейстерами. Інноваційні технології, зокрема цифрові платформи, відкривають нові можливості для вдосконалення професіоналізму та ефективності навчального процесу, сприяючи розвитку творчого потенціалу концертмейстерів.

Таким чином, вдосконалення професійної майстерності концертмейстерів у класі духових інструментів є ключовим чинником підвищення якості музичного виконання. Інтеграція сучасних педагогічних підходів і технологій сприяє адаптації до змін у навчальному процесі, забезпечуючи розвиток як технічних, так і творчих навичок. Це, своєю чергою, підвищує ефективність навчання та сприяє формуванню високого рівня професійної підготовки в умовах сучасних викликів.

Перспективи подальших досліджень можуть зосереджуватися на вдосконаленні методик підготовки концертмейстерів, аналізі технічних аспектів виконання на духових інструментах та адаптації навчального процесу до сучасних викликів. Важливим напрямом є також вивчення психоемоційної взаємодії концертмейстера і соліста, а також розширення концертмейстерської практики відповідно до нових концертних форматів і просторів, що сприятиме підвищенню професійної майстерності та розвитку виконавського мистецтва.

Література:

- Журавльова Н. І., Каленик І. В. Психологічні аспекти діяльності концертмейстера у сфері музичного мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених ДДПУ імені Івана Франка, 2021. Вип.36, Т.1. С. 74–79.
- Моїсєєва М. А. Інтеграція музикознавчих і психолого-педагогічних знань як чинник творчої інтуїції музиканта. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2005. Вип. 21. С. 51–54.
- Молчанова Т. О. Мистецтво піаніста-концертмейстера у соціокультурному контексті сучасності. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки РДГУ*, 2013. Вип. 19(1). С. 212–217.
- Повзун Л. І. Ансамблева творчість піаніста-концертмейстера : Навчальний посібник. Одеса: Фотосинтеза, 2009. 104 с.
- Польська І. Камерний ансамбль: феноменологія жанру. *Наукові збірки Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка*. 2010. Вип. 24. С. 4–14.

Ревенчук В.В. Теорія та методика формування концертмейстерських умінь : Навчальний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ імені М. Гоголя, 2009. 111 с.

Склярів О. Д. Методика викладання курсу фортепіано. Формування і розвиток виконавських навичок студентів : Навчальний посібник. Харків: ХДАК, 2002. 79 с.

References:

Zhuravlova N. I., Kalenik I. V. (2021). Psykholohichni aspekty diial'nosti kontsertmeistera u sferi muzychnoho mystetstva [Psychological Aspects of the Accompanist's Activity in the Field of Musical Art]. *Aktual'ni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh DDPU imeni Ivana Franka*. Vyp. 36, T. 1. S. 74–79. [in Ukrainian].

Moiseyeva M. A. (2005). Intehratsiia muzyknavchykh i psykholoh-pedahohichnykh znan yak chynnyk tvorchoi intuitsii muzykanta [Integration of musicological and psychological-pedagogical knowledge as a factor in the creative intuition of a musician]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*. Vyp. 21. S. 51–54.

Molchanova T. O. (2013). Mystetstvo pianista-kontsertmeistera u sotsikulturnomu konteksti suchasnost [The Art of the Pianist-Accompanist in the Socio-Cultural Context of Modernity]. *Ukrains'ka kul'tura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Naukovi zapysky RDHU – Ukrainian Culture: Past, Present, and Development Paths. Scientific Notes of Rivne State University for the Humanities*. Vyp. 19(1). S. 212–217.

Povzun L. I. (2009). Ansambleva tvorychist piianista-kontsertmeystera [Ensemble Creativity of the Pianist-Accompanist] : Navchalal'nyi posibnyk. Odesa: Fotosynte-tyka. 104 s.

Polska I. (2010). Kamernyi ansambl: fenomenolohiia zhanru. [Chamber Ensemble: phenomenology of the genre]: *Naukovi zbirky L'vivskoi natsional'noi muzychnoi akademii im. M. V. Lysenka – Scientific Collections of the Lviv National Music Academy Named After Mykola Lysenko*. Vyp. 24. S. 4–14.

Revenchuk V. V. (2009). Teoriia ta metodyka formuvannia kontsertmeysterskykh umin [Theory and Methods of Forming Accompanist]: Navchalnyi posibnyk. Nizhyn: Vydavnytstvo NDU imeni M. Hoholia. 111 s.

Sklyarov, O. D. (2002). Metodyka vykladannia kursu fortepiano. Formuvannia i rozvytok vykonavskykh navychok studentiv [Methodology of Teaching the Piano Cours]: Navchalnyi posibnyk. Kharkiv: KhDAK. 79 s.